

Méontologie [1991]

1. Klasická (tradiční) metafyzika byla rozhodujícím způsobem založena teprve eleaty, i když slovo je mnohem pozdější a navíc původu knihovně technického. Základní formulací je tu Parmenidovo dictum, že jsoucí jest a nejsoucí není (B 6), to že je jediná cesta pravdy. Od jsoucího se podle něho jsoucí odtrhnout nedá (B 4); jsoucí, jež nevzniklo, nezajde také, nikdy nebylo a nikdy nebude – jest nyní, najednou celé, souvislé, jedno (B7 a 8).

2. O Sókratovi se běžně říká, že se obrátil zády k přírodě. Nebyl však první ani nejradikálnější z řeckých filosofů. Parmenidova filosofie neznamená jen obrácení zády k přírodě, ale její popření, tj. popření FYSIS. To slovo souvisí se slovesy FYEIN a FYESTHAI, a proto můžeme o FYSIS mluvit jen u těch skutečností resp. jsoucenc, která se nějak zrodila (vznikla), vyrostla a která nakonec hynou (zanikají).

3. Jestliže budeme chápat starou metafyziku jako hluboce ovlivněnou Parmenidem, zároveň však jako jakýsi kompromis s fyzikou (filosofickou), máme tím položen základ nejen pro lepší porozumění celé dosavadní filosofické tradici, ale také a zejména pro myšlenkový experiment, který si co do důležitosti nikterak nezadá s onou klasickou metafyzikou a o kterém můžeme mluvit jako o pokusu o novou metafyziku. Je pochopitelné, že se tento pokus bude zčásti opírat o největšího myslitele před Parmenidem, neboť Parmenidovu koncepci můžeme chápat jako ostře polemicky se vymezující právě proti Hérakleitovi.

4. Velmi zjednodušeně můžeme charakterizovat rozdíl mezi starou a novou (teprve prvními kroky začínající) metafyzikou následovně: zatímco pro tradiční pojetí bylo ono META vysoko hodnoceno jako pravá skutečnost ve smyslu nejvyššího jsoucna, nová resp. příští metafyzika musí onu vyšší resp. pravou skutečnost chápat jako ne-jeoucí, ale trvat na její skutečnosti. Přijmeme-li toto východisko, představuje to pro nás zcela novou filosofickou perspektivu, v jejímž světle se ostře ukáže nedostatečnost a omezenost tradičního chápání filosofických úkolů a filosofie vůbec.

5. Aby nešlo jen o mluvení do větru, ukážeme si bezprostřední důsledky tohoto nového přístupu na samotném sebepochopení filosofie, jak je pozdní tradice připisuje Parmenidovi a jak je v nejstarším literárním zpracování nacházíme u Platóna, který je vkládá do úst Sókratovi. Filosofie tu je charakterizována jako láskyplné toužení (ale pak i energické myšlenkové úsilí), vztažené k moudrosti resp. k pravdě (Platón sice nemluví o FILALETHEIA, ale užívá – jako rovnocenného s FILOSOFEIN – slovesa FILALÉTHEIN). Moudrost nebo pravdu musí příští metafyzika považovat za skutečnost rozhodující nejen pro ustavení filosofie, ale pro pravé zaměření celého lidského života vůbec, ale nebude to pro ni nejvyšší jsoucno, summum ens, nýbrž nejsoucno, TO MÉ ON. Údajná filosofie, která se nebude umět nebo chtít vztáhnout k nejsoucímu jako k něčemu fundamentálně významnému a tedy skutečnému, už nadále nebude moci být považována za aktuálně platnou, nýbrž pouze za zcela antikvovaný, omylem a nedopatřením přetrvávající relikv filosofie staré.

6. Přístupme nyní k některým detailnějším analýzám – pochopitelně jen v prvních krocích nebo dokonce jen náznacích. V evropské myšlenkové tradici byl vždy zanedbáván fundamentální rozdíl mezi pravými a nepravými jsoucnými, jinak a přesněji řečeno, mezi vnitřně integrovanými jsoucnými a hromadami. To mělo dalekosáhlé, většinou politováníhodné následky a důsledky, které stále naléhavěji volají po revizi a opravách. Předpokladem ovšem je, že se alespoň v některých ohledech emancipujeme ze závislosti na některých fixovaných myšlenkových prostředcích a postupech.

7. Takovým pravým jsoucnem je třeba bakterie, strom, pták, zvíře, člověk. Zvolme si jako příklad psa. To, co sem přiběhne a zase odběhne, není celý pes, i když jsme si navykli o něm takto uvažovat. Celý pes je řadu let trvající událost jeho života, nikoliv jeho okamžitý výskyt na tomto místě a v této chvíli. To, co jsme tu na chvíli viděli, jen jenom část psa jako událostného celku. Pes jako jsoucno vcelku totiž z velké části už není, z druhé velké části ještě není, a to, co právě je, rychle přechází v něco alespoň trochu jiného, odlišného. To, co není zdaleka tak dobře vidět na nepravých jsoucnech (totiž hromadách, agregátech jsoucen), ukazuje se tu zcela přesvědčivě: každé pravé jsoucno je dějící se událost, která naprosto převážně není, a pokud je, ihned se přeměňuje v nejsoucí, zatímco jiné nejsoucí se na chvíli stává jsoucím, aby brzo zase pominulo.

8. Abychom o tom mohli filosoficky platně mluvit, musíme si připravit a řádně také vymezit nezbytné pojmy, pochopitelně v jistém napětí s tradicí, protože nemůžeme vždy razit zároveň nová slova (někdy to ovšem přece jenom bude nezbytné). O jsoucnu vcelku říkáme, že po celou dobu svého života „jest“, ale podobně říkáme o právě přiběhlém psovi také, že jest (nyní zde). Toto dvojí „jest“ má pokaždé jiný význam. Abychom se tedy vyhnuli konfuzi, budeme odlišovat okamžitou jsoucnost od delší dobu trvajícího bytí příslušného jsoucná. Později ještě upřesníme rozdíl mezi dvojím chápáním momentální jsoucnosti, a k tomu budeme potřebovat opravdu nové slovo, totiž „jestota“. K tomu ovšem si budeme nejprve muset připravit nezbytný kontext.

9. Zatím můžeme předběžně uzavřít první bod: Parmenidés nemá pravdu, říká-li, že jsoucí jest a nejsoucí není. Chápeme-li jsoucí jako jsoucno vcelku (a to přec odpovídá koncepci HEN KAI PAN), pak bytí jsoucná není nikdy celé přítomno teď a zde, nýbrž viděno zvenčí představuje sérii jednotlivých jsoucností, které vskutku „jsou“ vždycky jen malou chvíli, a to tak, že „jest“ vždycky jenom jedna z oné série, kdežto všechny ostatní „nejsou“. Proto musíme uzavřít, že jsoucí a nejsoucí se navzájem nevyklučují absolutně, ale jen v jistých vztazích, a že dokonce naopak jsoucí a nejsoucí musí být vždycky nějakým způsobem skloubeno, sjednoceno v celek, má-li vzniknout a trvat právě jsoucno jako vnitřně integrované událostné dění, mající počátek, průběh a konec.

10. Vlastně nejde o žádný objev, neboť všichni samozřejmě počítáme s tím, že strom vyrůstá z malé rostlinky a mění se z malého na velký. Chyba spočívá v něčem jiném, totiž že nebereme dost vážně, že v každém okamžiku svého života je strom jakoby zakotven v celém svém životě, že není jen tím, co se právě ukazuje a vyjevuje, a že tedy jeho minulost i jeho budoucnost je vždycky nějak „při-tom“ – odtud „přítomnost“. Každá přítomnost pravého jsoucná je rozlehlá a je v ní zpřítomněna více méně rozsáhlá minulost i budoucnost. Zde právě potřebujeme ono rozlišení, na které jsem už narážel. Uvažujeme-li každý okamžik jen izolovaně od ostatních, nepochopíme, jak s ostatními souvisí. Pak lze mluvit o tom, že redukuje jsoucnost na jestotu. Jestota je jsoucnost, zbavená vnitřní souvislosti s celkem událostného jsoucná. Naproti tomu právě jsoucnost je okamžitě přítomná jen svou vnější stránkou, kdežto svou stránkou vnitřní prorůstá svými kořeny ke všem jiným jsoucnostem a posléze k celku. To znamená, že jsoucnost je pouze po vnější stránce hic et nunc, zatímco po stránce vnitřní je časově koextenzivní s celým životním trváním jsoucná.

11. Naše dosavadní myšlení je v tom ohledu založeno na jakémsi podvodu či sofismatu: tváříme se, že se s dějící se událostí jako celkem přesouváme jako pozorovatelé z jednoho okamžiku do druhého, projdeme postupně všechny okamžiky, a pak je sestavíme ve správném pořadí do série. Tím jsme však pominuli to nejdůležitější, totiž jak je ne v našem pohledu, ale ve skutečnosti

spjata jednou jsoucnost s příslušnou jsoucností předcházející a následující, a posléze se všemi ostatními. Jinak řečeno, zbavujeme se možnosti nejen pochopit, ale dokonce jen se tázat po tom, co vlastně drží jednotlivé jsoucnosti pohromadě, vlastně ne pohromadě, protože nejde o hromadu, nýbrž o integrovaný celek.

12. Tento problém je filosoficky znám resp. byl postaven již velmi dávno, totiž právě Hérakleitem, podle něhož by i nejkrásnější svět byl pouhou hromadou věcí náhodně rozházených - kdyby nebylo LOGU, podle něhož se všechno děje. To zajisté nesmíme chápat jako řešení, nýbrž jako pojmenování problému. Nesmíme se domnívat, že víme, co to je LOGOS; LEGEIN = sbíratí, vybíratí, sjednocovati.

Sázava - 4.-5.7.1991